

Данило Рига

СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ПРО ЕТНІЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ, КІЛЬКІСНИЙ СКЛАД УЧНІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ У ХІХ СТОЛІТТІ

У статті подаються статистичні дані про етнічний, соціальний, кількісний склад учнів Чернігівської класичної чоловічої гімназії у ХІХ столітті.

Ключові слова: Чернігівська класична чоловіча гімназія, навчально-виховний процес, статистичні дані про навчальний заклад.

Чернігівська класична чоловіча гімназія займала два будинки. В одному з них розміщувалися навчальні класи (зараз це будівля Чернігівського обласного історичного музею ім. В. Тарновського), в іншому розташовувався пансіон для приїжджих учнів [1, 4].

У ХІХ - початку ХХ століття класична чоловіча гімназія в Чернігові виховувала видатних громадсько-політичних діячів. У її стінах здобували освіту багато майбутніх наукових, культурних, військово-політичних діячів, які внесли свій вклад у розвиток суспільства. Багатьом з них на фасаді колишньої гімназії згодом були встановлені меморіальні дошки. Створення класичної чоловічої гімназії саме в Чернігові не було випадковим. Адже місто в цей час стало центром створеної Чернігівської губернії, яка була однією з найбільших на території Російської імперії. Потрібно зауважити, що система середньої освіти також потрапила під модернізацію. При новому царі Олександрі ІІ головні народні училища були перетворені в гімназії. У 1802 році в Російській імперії створюється Міністерство народної освіти. За розробленою ним в 1803 році програмою встановлено чотири типи навчальних закладів: а) училища парафіяльні; б) повітові; в) губернські або гімназії; г) університети.

У 1804 році на Валу була побудована нова будівля в стилі російського класицизму за типовим проектом петербуржця А. Захарова [2, 18]. Він у 1803 році створив дев'ять типових проектів для губернських міст, серед яких, до речі, був і проект будинку цивільного губернатора в Чернігові. План споруди затвердив сам цар Олександр І [3, 4].

У 1834 році гімназія з чотирикласної системи навчання була переведена на семи-класну. Гімназисти тут вивчали: математику, історію, географію, статистику, технологію і комерційну науку, а також німецьку, французьку, латинську мови. З 1843 р. при гімназії діяв благородний пансіон з лікарнею, аптекою і бібліотекою [4, 4].

З моменту відкриття гімназії та до 1834 року за навчання в гімназії не брали ніякої плати, а з цього часу вона вже становила від 3 до 60 рублів на рік. Бідних і кращих учнів звільняли від сплати за навчання. Оплата могла проводитися за півроку і за рік. З суми збору половина призначалася в нагороду кращим викладачам, а інша частина грошей видавалася як допомога бідним учням і йшла на витрати гімназії. Крім цього, при гімназії існували кілька видів стипендій, пожертвованих різними високопоставленими особами міста.

Національність вихованців гімназії була різна, але вона напряду залежала від національностей мешканців міста Чернігова в цей історичний час. Згідно з документами з діяльності гімназії, тут переважно здобували освіту українці, євреї, росіяни.

© Рига Данило В'ячеславович – молодший науковий співробітник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній».

У гімназії навчалися вихідці з різних верств суспільства, але здебільшого це були діти з дворянських сімей (див. додаток №1.). Упродовж усієї першої половини XIX століття переважали діти з дворянських сімей, на другому місці були вихідці з родин чиновників, на третьому місці – з родин міщан, на четвертому – з родин купців, на п'ятому – з родин духовництва, а на шостому місці – з родин державних селян.

Кількість учнів у гімназії поступово зростала. Так, якщо у 1810 році їх налічувалося 73, то у 1843 році – вже 350 (див. додаток №1.).

Збільшення будівель гімназії було необхідно тому, що кількість бажаючих навчатись у навчальному закладі швидко зростала. Пансіон для приїжджих або сторонніх учнів було збудовано у 1850 р. і впродовж XIX – початку XX ст. він фактично виконував роль «гуртожитку» для гімназистів.

Будівництво останнього стало можливим у цей час, завдячуючи турботам благодійників. Одним з відомих доброчинців був Осип Степанович Судієнко, який мав сина від однієї з кріпосних і вирішив його усиновити. Для цього потрібно було отримати дозвіл Державної Ради. У разі позитивної відповіді він пообіцяв щедрі пожертвування на користь навчальних закладів (40 тис. руб.). Гроші були покладені в Державний банк, і у 1834 р. пожертвувана сума за рахунок відсотків виросла до значної цифри – 180 тис. руб., а на 1840 р. вона вже дорівнювала 200 тис. руб.

Окрім О. Судієнка, пожертвування на функціонування пансіону в 1838 р. зробив його син Михайло. Він надав 30 тис. руб., однак загалом цих коштів не вистачало на будівництво пансіону. Дворяни Чернігова з цих причини у 1844 р. прийняли рішення про збір додаткових коштів з власних доходів на цю важливу для міста будівлю [5, 4].

Пансіон було урочисто відкрито в Чернігові 25 червня 1850 р. Це була двоповерхова будівля. За головним корпусом знаходилися приміщення з квартирами для вихователів, лікарня та баня. Для занять 50 вихованців були обладнані великі спортивні майданчики.

У 1854 р. пансіон було заселено гімназистами. На жаль, на сьогоднішній день це приміщення загалом не збереглось, за винятком частини його, де свого часу розмістилась обласна рада спортивного товариства «Спартак» на Валу. Зараз у цьому будинку міститься спортивна школа.

У жовтні 1857 р. імператор Олександр II разом з дружиною їхав до Москви через Київ. Цар під час свого перебування в місті відвідав Чернігівську класичну гімназію та «остался отлично доволен как чистотою и порядком во всем, так и видом воспитаников» [6, 4].

У 60-ті р. XIX ст. будинок пансіону при Чернігівській класичній гімназії був перебудований. У 1865 р. були затверджені кошториси на ремонт приміщень Чернігівської гімназії [7, 1].

1 січня 1866 р. пансіон був закритий. У 1866 р. необхідно було ремонтувати пошкодженні споруди Чернігівської гімназії. Склали акт про ознайомлення з пошкодженнями і плани будівель. Кошторис на виправлення кам'яної будівлі пансіону передбачав витрати у розмірі 431 руб. 80 коп. [8, 1-2]. На другому поверсі роботи спрямовувалися на встановлення двох дерев'яних перегородок. Саме тут у 1866 р. розміщено 1 та 4 класи гімназії [9, 1]. Пансіон був розрахований на 40 вихованців та утримувався за рахунок батьків учнів. Розмір оплати становив 300 рублів щорічно. У пансіоні налічувалося:

- 1 начальник пансіону, він же директор гімназії;
- 1 інспектор;
- 2 вихователі;
- 1 помічник вихователя;

господарський комітет, який вів усі справи по пансіону. Виконавча функція була у економа пансіону. Щорічно складався кошторис трат, який затверджувався попечителем пансіону [10, 420-421].

Пансіон надавав кожному учню: книги, писемні приладдя, дві пари штанів, жилет, мундир, кашкет з гербом, два пояси, двоє пальт, дві пари чобіт, постільний комплект. Улітку надавалися дві пари парусинових штанів та білий кашкет.

Однак, незважаючи на збільшення кількості учнів, які навчалися у навчальному закладі, також суттєво зростала кількість таких, які вибували до закінчення повного курсу навчання (див. додаток №2.). На це впливали різні чинники: хтось переводився в інший навчальний заклад за власним бажанням. Були й такі, яких виключали з навчального закладу за різні протиправні дії. Згідно зі статистикою, фактично кожен п'ятий учень вибував достроково.

Поведінка вихованців гімназії не носила в собі якихось політичних відхилень від норми, хоча й були вчинки, які тягнули за собою не тільки недовгий арешт, а й звільнення без права вступу до інших навчальних закладів. До них належали: крадіжка на ринку, пасквілі на вчителів, вживання спиртних напоїв.

Діяльність Чернігівської класичної чоловічої гімназії впродовж усього XIX століття характеризувалась як дуже добре організована. Учні, які навчалися у гімназії, отримували доволі ґрунтовну середню освіту, зокрема про це може свідчити обсяг навчального плану уроків гімназії (див. додаток №3.).

Додаток №1.

Соціальний склад учнів Чернігівської гімназії впродовж 1810–1840 рр.

Роки	Дворяни	Чиновники	Духовенство	Купці	Міщани	Державні селяни	Всього
1810	50	5	9	4	2	3	73
1820	59	9	-	5	6	4	82
1825	82	10	-	3	6	1	103
1830	55	22	-	6	22	2	107
1840	180	95	12	18	35	10	350

Додаток №2.

Характеристика плинності учнів у Чернігівській класичній гімназії впродовж 1810–1828 рр.

Роки	Загальна кількість учнів	Кількість учнів, які вибули до закінчення курсу навчання
1810	97	22
1815	85	30
1820	97	25
1828	124	28
Всього	406	85

Додаток №3.

Навчальний план уроків на тиждень у Чернігівській гімназії в 1819-1820 н. р.

Предмети	Класи				
	1	2	3	4	Всього
	Години				
Логіка, риторика, загальна грамати́ка і словесність	2	2	2	4	10
Математика, загальна й прикладна фізика	6	6	6	10	28
Історія, географія, статистика	6	6	6	4	22
Природнича історія	2	2	4	2	10
Німецька мова	4	4	4	4	16

Французька мова	4	4	4	4	16
Латинська мова	6	6	4	2	18
Малювання	2	2	2	2	8
Всього	34	34	34	34	146

1. Спиридонов Ф. Гіркий запах лози: із історії Чернігівської чоловічої гімназії та методів виховання / Ф. Спиридонов // Чернігівські відомості. – 1997. – 10 жовтня. – С.4.
2. Сапон В. Вулиці старого Чернігова. / В. Сапон. – Чернігів, 2007. – С.18.
3. Спиридонов Ф. Гіркий запах лози. – С.4.
4. Шпилевский Е. Как учились наши прадеды / Е. Шпилевский. // Черниговский полдень. – 1995. – 16 ноября. – С.4.
5. Там само.
6. Спиридонов. Ф. Гіркий запах лози. – С.4.
7. Держархів Чернігівської області, ф. 127, оп. 10, спр. 8, арк.1.
8. Держархів Чернігівської області, ф. 127, оп. 16, спр. 39, арк.1-2.
9. Держархів Чернігівської області, ф. 127, оп. 16, спр. 131, арк.1.
10. Тутомлин М. Столетие Черниговской гимназии. 1805-1905: краткая историческая записка / М. Тутомлин. – Чернигов: Тип. Губернского правления, 1906. – С.420-421.

В статье подаются статистические данные об этническом, социальном, количественном составе учащихся Черниговской классической мужской гимназии в XIX веке.

Ключевые слова: Черниговская классическая мужская гимназия, учебно-воспитательный процесс, статистические данные об учебном заведении.

Chernihiv classical male gymnasium occupied two houses. In one of them there were educational classes (now it is a building of Chernihiv Regional History Museum named after V. Tarnovsky), in the other there is a boarding for newly-arrived pupils.

The nationality of the pupils of the gymnasium was different, but it depended directly on the nationalities of the inhabitants of the city of Chernigov in this historical time. According to the documents on the activities of the gymnasium, here mainly studied: Ukrainians, Jews, Russians. Students from different parts of society studied in the high school, but mostly they were children from aristocratic families.

Throughout the first half of the XIX century, children from aristocratic families prevailed, second came from families of officials, in third place came from the families of brothels, the fourth came from families of merchants, the fifth native of the families of the clergy, and in sixth place, according to the number of pupils, came from families of state peasants. The number of students in the gymnasium gradually increased, as in the year 1810, it was equal to 73 people; in 1843, 350 students attended the gymnasium.

The increase in the buildings of the gymnasium was necessary because the number of people who wanted to study at an institution grew rapidly. The guesthouse or foreign students' boarding house was built in 1850 at the Chernihiv Men's Gymnasium and during the XIX - early XX centuries, it actually served as a "hostel" for high school students.

The conduct of the students of the gymnasium did not bear any kind of political deviation from the norm, although there were acts that entailed not only short-term arrest but also dismissal without the right to enter other educational institutions. These included: theft on the market, livelihood for teachers, and the consumption of alcoholic beverages.

Activities of the Chernigov classical male gymnasium, throughout the XIX century, were characterized as very well organized. Students who studied at the gymnasium received a fairly profound secondary education, as evidenced by the volume of the curriculum of the gymnasium lessons.

Keywords: Chernihiv classical gymnasium, educational process, statistical data on school.